

ŽEMAIČIŲ TVOROS PRANAS BUDKUS

Vargiai yra kita šalis, kurioje būtų buvę tiek daug ir taip įvairių torų, kaip tai buvo, dar mano atminimu, Žemaitijoje. Anais laikais kiekvienas laukas*, pievos, daržai, kiemai, sodybos, žardynai, aplūakai, ganyklos, net ištisos medės** buvo aptverta toromis. O jau tų vartų, vartų buvo! Toros buvo įvairios ir turėjo tam tikrus vardus: 1. Džiugai; 2. Žiogriai; 3. Statiniai: a) lotiniai, b) lentiniai ir c) kuoliniai; 4. Kliūbinės tvoros: a) žardinė, b) gulstinė ir c) pusgulstinė; 5. Pintinės tvoros: a) virbinė, b) karklinė ir c) ruzginė.

DŽIUGAS

Džiugas – tai pigi ir greitai tverinama tora. Džiugais buvo džiuguojamos medės, kuriose ganėsi gyvuliai. Medėse buvo čia pat ir reikiamoji medžiaga džiugams tverti. Džiugams tverti vartojamos vien eglaitės ir labai šakotos.

Džiugas – šitaip tveriamas: Nukirstas eglaitės deda ant žemės, ant ribos, kuria turi eiti džiugas, truputį prakeičiant eglaičių galus; prakeitimų vietose ir viduryje eglaičių įsmeigiami žemėn poromis mietai taip, kad virš gulinčiųjų ant žemės eglaičių susikryžiuotų; virš miėtų kryžmų dedama kita eglaičių eilė.

Nudžiūvus ir nubyrėjus skujoms, eglaičių šakos lieka aštrios; gyvuliui, prisiartinus prie džiugo šakos, duria į nosį, pilšes, pilvą. Eržilai net nemėgina brautis arba šokti per džiugą. Džiugas kaip tora yra gera apsauga nuo gyvulių: galvijų, arklių ir net avių. Kiaulės, žąsys, vištos pralenda per džiugą,

ŽIOGRIS

Žiogris, kaip brangesnė tora nebuvo naudojama laukams, pievoms tverti, tik sodyboms, sodams, gėlių darželiams ir daržams. Žiogris žemaičių laikyta gražia tora. Ji taip pat liudijo, kad ūkininkas yra rūpestingas ir tvarkingas. Žiogris yra gera apsauga nuo smulkiųjų gy-

* Mano jaunystės metais Žemaitijoje žmonės sakydavo tora, o ne tvora. Ir aukštaičiai tikina, kad senovėje ir pas juos buvę sakoma toros, o ne tvoros. Tvora – tai mūsiškių kalbininkų sugalvotas žodis, atsiradęs kartu su lietuviškais laikraščiais. Anot jų, jeigu iš *sėdu*, *sėsti* yra *soda*, iš *svadinu*, *svadinti* yra *sodnas*, tai ir iš *tveru*, *tverti* turi būti *tora*. Tokia jau lietuvių kalbos logika.

** Medė – rus. *lies*; girė – *krasnij lies*; miškas – *čionnij lies*.

Žiogriai. Ilustracija iš leidinio „Gimtasai kraštas“ (Šiauliai, 1936 m. sausis–kovas, Nr. 1 (9), p. 19–23

vulių: kiaulių, avių ir ožkų, taip pat ir nuo paukščių. Višta per žiogrį nepralįs ir bijos per žiogrį lėkti arba ant jo nutūpti.

Žiogriams tverti vartojamos eglīšakės. Žiemos metu nuo eglīšakių nuvalomos skujos, žievės ir sukapojamos vienodo ilgio. Taip pagamintos eglīšakės vadinamos žiogriais (Aukštaitijoje (Kėdainiuose) – tainais). Sakoma: žiogrių pasigaminau visam kiemui; arba: žiogrį pasiėmęs, ištraukęs (iš tvoros – žiogrio) piemeniui, gyvuliui šonus ištalžė. Žiemos metu pasigaminama ir kita žiogriui tverti reikalinga medžiaga – kartės ir stulpeliai. Kartėms pasigaminti naudojamos eglaitės, pušaitės,

labai retai – beržiukai, epušaitės. Stulpeliams – ažuolai, eglės, pušys (tokia mediena, kuri ne taip greitai pūva).

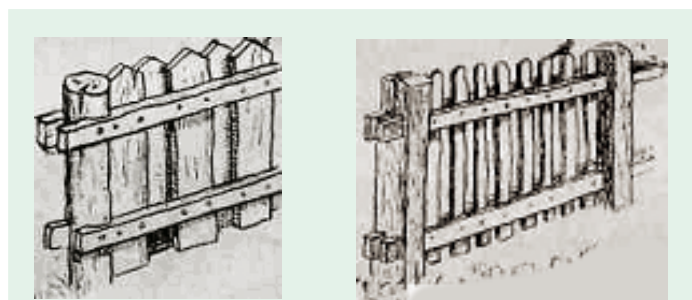
Pašalui iš žemės išėjus, iškasamos duobės stulpeliams. Tada per stulpelių skylės, specialiai tam padarytas, prakišama kartis, tarp karčių pinami žiogriai.

STATINYS

Statiniui tverti naudojama medžiaga, kuri Žemaitijoje vadinama kunlais.

Seniau geležis buvo brangi, todėl statiniui tverti buvo naudojamos medinės vinys, daugiausiai padarytos iš ažuolo arba uosio medienos.

Statiniai daugiausiai buvo naudojami miestuose ir miesteliuose, o kaimuose rečiau. Statiniu buvo tveriami gėlių darželiai, sonai, kiemai ir sodybos.

Statinių tvorų pavyzdžiai. „Gimtasai kraštas“ (Šiauliai, 1936 m. sausis–kovas, Nr. 1 (9), p. 19–23

Lotų statinis

Per vieną ar du sieksnius, labai retai retai įkasami žemėn stulpeliai. Jie dažniausiai būdavo ažuoliniai, rečiau pušiniai ar egliniai, plėštiniai ar tašytiniai. Toje stulpelio dalyje, kuri styrojo lauke, buvo iškalama po dvi kvadrato formos skylės, per kurias buvo prakišamos lenktinės turėklės; tarp jų buvo sustatomi statiniai ir perkalami medinėmis vinimis.

Statiniai

Lotai statiniams buvo išpjunami ši šių medžių: epušių, drebulių, topolių, jovarų ir eglių ar pušų, labai retai iš ažuolų ar uosių.

Vietoje lotų būdavo naudojamos tos pačios medžiagos lentelės. Kartais jos dedamos arti viena prie kitos, o kartais paliekant tarpus, kaip kad darant lotinius statinius, kartais prakartėmis vienas ant kitų. Tokiais atvejais statinio turėklės arba šalinės nepraeina per stulpelių skylės, bet yra prikalamos iš šonų. Tokia tora yra ištisinė, be plyšių.

Statiniai, lotiniai ar lentiniai buvo dažomi, dažniau šviesiais dažais, rečiau spalvotais dažais.

Kuoliniai statiniai

Kuoliniai (lazdiniai – red. p.) statiniai buvo trijų rūšių:

1. apvalių kuoliukų statiniai;
2. miėtų statiniai;
3. skaldytų torų statiniai.

Apvalių kuoliukų statiniai

Apvalūs kuoliukai, aukščio apie pusė sieksnio, pasmalintuoju galu sukalami į žemę. Jų apačia per dvi pėdas išpinama k l i ū b a i s. Viršutinė dalis taip pat pėdos platumo juosta išpinama karklo kliūbais, žilvičiais arba ruzgomis.

Mietų statinis

Mietų statinis panašus į kuolinį statinį, taip pat išpinamas karkliniais ar žilvitiniais kliūbais. Mietų statinis yra aukštesnis.

Skaldytų torų statiniai

Kuoliniam statiniui vartojamos skaldytos ar apvalios tvoros, dažniau ažuolinės, rečiau eglinės. Šios rūšies statiniai būna aukšti – 1–2 sieksnių. Tokiais statiniais tveriami sodai ir kiemai. Per tokius statinius nelengva vagišiams įkopti. Ir šios rūšies kuoliniai statiniai yra dvejetainiai tveriami.

Įkasami žemėn aukšti stulpai. Kiekviename iš jų yra prakaltos po dvi skylės. Per tas skylės prakišama eglinės žardis. Atitinkamo ilgumo žardės, kurių storgaliai pasmailinami, smeigiamos žemėn ir prie

skersinių žandžių karklo kliūbais prikliūbuojami.

Tvorai taip pat įkasami stulpai, per kuriuos dviejose vietose prakišamos žardės. Tarp tų žandžių kryžmai dedamos tvoros, kurių vienas galas nusmailinamas ir kalamas žemėn. Šios rūšies tvorų galima pamatyti Daubėnų kaime (Darbėnų valsčius, Kretingos rajonas).

KLIŪBINĖS TOROS

Kliūbinėmis toromis vadinamos tokios, kurioms tverti naudojami kliūbai. Kliūbams naudojamas kadagys, karklai, jaunų ažuolukų, arba berželių šakos, kai kada ir eglėšakės. Eglėšakės yra trapios ir greit lūžta.

Tveriant kliūbinę torą, iš pradžių žemėn mietai smeigiami poromis, kurie tam tikru būdu surišami kliūbais. Ant kliūbų dedamos tvoros.

Žardinė tvora

Žardinei tvorai tverti naudojamos žardės, t. y. ilgos eglinės, pušinės kartys. Jeigu žardės pasitaiko stvoros, tai jos skaldoma pusiau ir net į keturias dalis. Čia mietai smeigiami poromis ir vieni nuo kitų tokiu nuotoliu, kokio ilgio yra žardės. Darant žardines tvoras, naudojama po dvi žardis, labai retai po tris.

Šios rūšies tvoros aptveriami diendaržiai, ganyklos, kuriose ganosi arkliai, galvijai. Dažnai tokios ganyklos ir vadinamos žardynais.

Gulstinė tora

Gulstinė tora tverinama panašiu būdu, kaip ir žardinė. Čia naudojamos tvoros skaldytos ir ne tokios ilgos, kaip žardės. Tvoros dedamos tankiai viena ant kitos, kad per tarpus nepralįstų smulkūs gyvuliai ir paukščiai. Gulstinės tvoros kai kur Žemaičiuose vadinamos gudiškomis.

Pusgulstinės tvoros

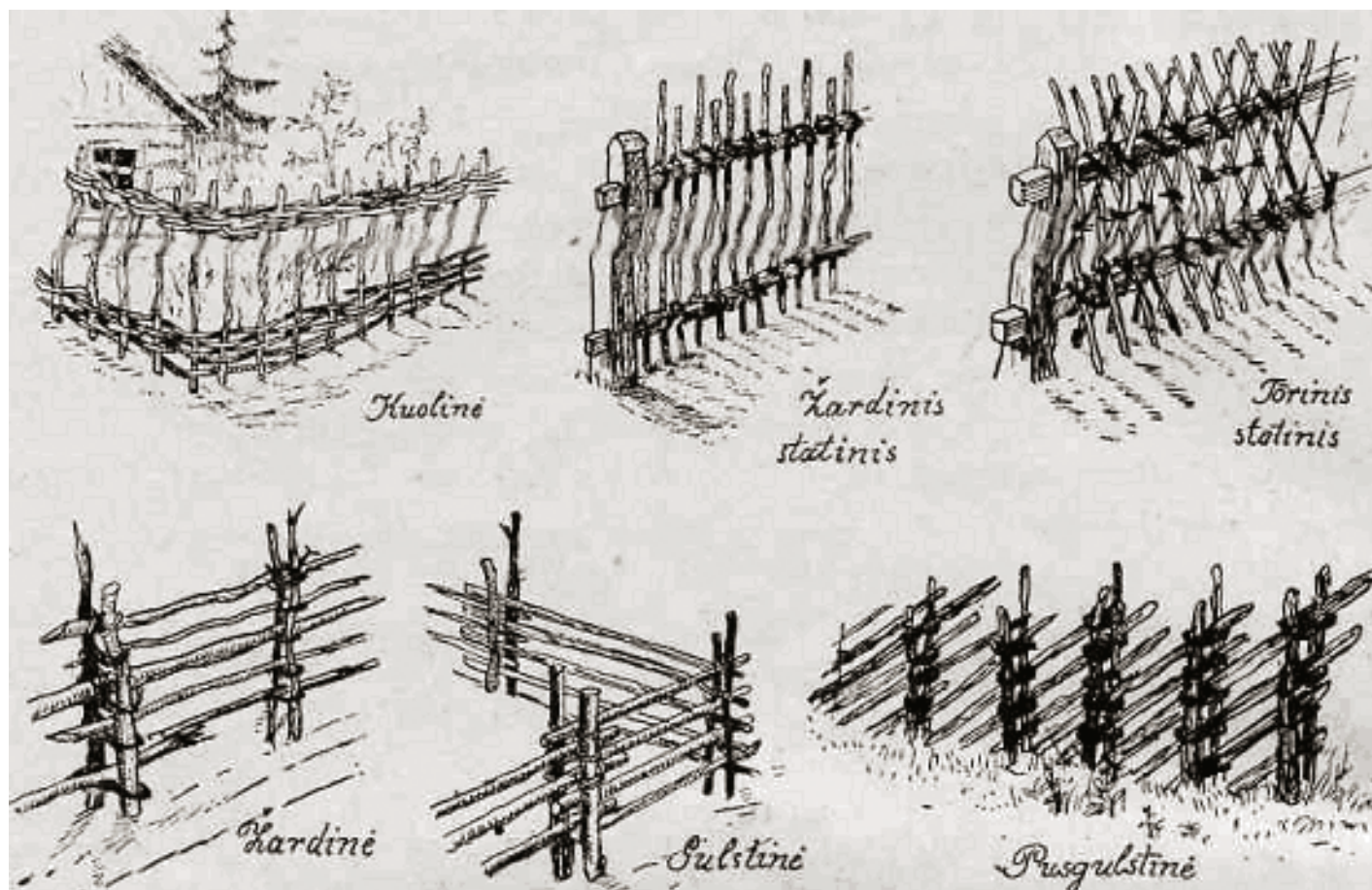
Mėgiamiausios ir labiausiai Žemaitijoje paplitusios yra pusgulstinės tvoros. Svetą mačiusių tvirtinama, kad tokių torų (pus–gulstinių), kaip Žemaičiuose; nerasi viename pasulyje; tik Rusuose Vologdos gubernijoje tokių esama.

Kliūbinės tvoros

Jos pakankamai brangios, bet patogios tuo, kad pačios tvoros, t. y. pati medžiaga, nereikalauja, kad būtų padaryta vienodo ilgumo, todėl yra lengvai sutaisomos, patvarios, apsaugo nuo smulkių gyvulių. Galvijai, arkliai prisibijo per jas šokti, net vištos, nelekia per jas dėl to, kad jų viršus nelygus. Nepatogios jos tuo, kad, darant tokias tvoras, reikia daug miėtų.

Gulstinėmis toromis žemaičiai tvera sodybas, daržus, sodus, kiemus.

(Nukelta į 32 p.)

Kliūbinių tvorų pavyzdžiai. „Gimtasai kraštas“ (Šiauliai, 1936 m. sausis–kovas, Nr. 1 (9), p. 19–23

(Atkelta iš 31 p.)

PINTINĖS TVOROS

Pintinės tvoros tveriamos ten, kur turima daug virbų (alksnių, karklų, beržukų, žilvičių). Jos yra pigios ir greitai tveramos.

Virbinė tora

Tveriant virbinę torą, į vieną eilę susmeigiami mietai, tarp kurių pinami virbai.

Virbinė tora yra gera apsauga nuo smulkių gyvulių: avių, kiaulių, ir paukščių (žąsų, ančių ir vištų).

Karklinė tora

Karklinė tora dažnai tveriami panašiai, kaip ir virbinė tora. Kadangi karklai yra valkūs, tai iš jų tveriamos tvoros gražiau ir atrodo savitai. Tarp virbalinės tvoros ir karklinės tvoros gal būti toks skirtumas, kaip kad tarp gulstinės ir pusgulstinės tvoros. Taigi karklinė tora šiuo atveju labiau panaši į pusgulstinę torą. Karklinėje toroje tankiau susmeigiami mietai, tarp kurių savotišku būdu pinama karklai, bet dvejopu būdu:

Vienu atveju karklų storgaliai eina žemyn, o ražai į viršų.

Antru atveju ražai eina žemyn, o storgaliai viršun.

Karklinė tora dažnai aptverama nedideli gardeliai, kuriuose ganosi veršiukai, žąsys su žąsyčiais ir panašūs smulkūs gyvūneliai ar paukščiai.

Ruzginė tora

Medžiaga ruzginei tvorai tverti vartojama ruzgas, t. y. ar žilvyčių vytelės, ar kiti jauni medeliai arba jų šakos. Ruzginė tora tveriami keleriopai. Vienu atveju: susmeigiami ploni kuoleliai per pėdą, retai per 2 ar 3 pėdas. Imamos žilvičio vytelės, kurios panašiai kaip virvė suvijama

ir tokiomis tarp kuolelių savotišku būdu pinama, panašiai, kaip karklinė tora.

Kitu atveju: susmeigiami į vieną eilę kuoleliai, prie jų žilvyčių kliūbais rišamos plonos trijų eilių kartelės, tarp tų kartelių pintiniu būdu dedamos mezgos, dažnai storgaliai įsmeigiami į žemę.

Ruzginės tvoros buvo naudojamos nedideliems gardams aptverti, todėl dažnai tokie gardai buvo vadinami ruzgardžiais. Klaipėdoje viena gatvė vadinama Rossgardenstrasse. Vargiai kas bežino, kad šita gatvė kitą kartą vadinosi: Ruzgardžio gatvė

Pirmą kartą publikacija paskelbta leidinyje „Gimtasai kraštas“ (Šiauliai, 1936 m. sausis–kovas, Nr. 1 (9), p. 19–23